

Hidroelektrik Santrallerine İlişkin Tutumlar: Sistemi Meşrulaştırma, Kontrol Odağı ve Yükleme Karmaşıklığı Açısından Bir Değerlendirme

Derya Hasta
Ankara Üniversitesi

Ayşe Ilgın Sözen
Okayama Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, insanların çevresel düzenlemeleri sorgulamaksızın kabul etmelerinde etkili olduğu düşünülen sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yükleme karmaşıklığı değişkenlerinin hidroelektrik santrallerine (HES) ilişkin tutumları hangi düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular, HES'lere ilişkin olumsuz tutumların, sistemi meşrulaştırma ile birlikte azalırken, iç kontrol odağı ve yükleme karmaşıklığı ile birlikte arttığını göstermiştir. Ayrıca, sistemi meşrulaştırma, siyasal yönelim ve iç kontrol odağının HES'lere ilişkin tutumları anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir. Söz konusu bulgular, ilgili yazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hidroelektrik santralleri, sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı, yükleme karmaşıklığı

Abstract

This study was conducted to determine if system justification, locus of control, and attributional complexity variables which were assumed to be effective on accepting environmental regulations without questioning, predict the attitudes towards hydroelectric power plants. The results revealed that the negative attitudes towards the Hydroelectric Power Plants were negatively related to system justification, and positively related to locus of control and attribution complexity. In addition, system justification, political orientation, and internal locus of control were found to be the significant predictors of negative attitudes towards hydroelectric power plants. The results were discussed within the framework of the related literature.

Key words: Hydroelectric power plants, system justification, locus of control, attributional complexity

Türkiye, gelişmekte olan ve enerji talebi her geçen gün artan bir ülke konumundadır. Hızlı nüfus artışı, büyüyen kentler ve sanayileşmenin de etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de enerjiye olan gereksinim artmaktadır. Artan enerji talebini karşılamak için yetkililer, başta hidroelektrik santraller (HES) olmak üzere yeni kaynak arayışına yönelmişler ve bu süreçte su kaynaklarının işletmelerini özel sektöre devretmişlerdir. Marım ve Güler’e (2009) göre, öncesinde Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından işletilen su kaynaklarının tümüyle özel sektöre devredilmesi, halkın ve çevrenin çıkarları yerine kişisel çıkarların ön planda tutulması gibi ülke çapındaki bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların çözümünde, yetkililerin konuya yaklaşımları kadar onları harekete geçirecek olan halkın tutumları ve bu tutumları etkileyen etmenler hakkında bilgi sahibi olmak da önemlidir. Bu nedenle araştırmada, insanların çevresel düzenlemeleri sorgulamaksızın kabul etmelerinde etkisi olduğu düşünülen sistemi meşrulaştırma (Jost ve ark., 2011; Phelan ve Rudman, 2011), bu düzenlemeleri değiştirilemez olarak algılamalarında payı olduğu düşünülen kontrol odağı (Rotter, 1954) ve olaylara sorgulayıcı bir bakış açısıyla yaklaşmalarını sağlayan yüklem karmaşıklığı (Fletcher, Danilovics, Fernandez, Peterson ve Reeder, 1986) değişkenleri ile HES'lere ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

HES'ler ve barajlar, su ve elektrik gereksiniminin karşılanmasında verimli enerji kaynaklarıdır. Ancak, hem HES'lerin hem de barajların yapımı toplumsal, çevresel ve ekonomik anlamda kayıplara neden olmaktadır (Akkaya, Gültekin, Dikmen ve Durmuş, 2009). HES'lerin denetiminin DSİ'nin elinde olması, işletmelerin devlet eliyle, kar amacı gütmeyen ulusal sermayeye katkıda bulunmasını sağlarken, söz konusu işletmelerin özel sektöre geçmesi halkın çıkarlarını değil, kar amacını ön plana çıkarmıştır (Marım ve Güler, 2009). HES'lerin yarattığı sorunlar arasında, ekonomik olarak dışa bağımlılığın artması, orman tahribatı, ormansızlaşma nedeniyle doğal afetlerin yaşanması, balıkların göçüne engel olma, sualtı ekolojisini tahrip etme ve su rejimini değiştirme vardır (Acar ve Doğan, 2008; IHA, 2003; Shukla ve Vishwakarma, 2009). Akkaya ve arkadaşları (2009) ise, barajların ve HES'lerin ülkemizde yarattığı sorunları “türlerin doğal yaşam ortamlarının yok olması, deltaların erimesi, yer altı sularının azalması ve doğal göllerin kuruması, ekonomik verimsizlik, sosyo-ekonomik bozulma, fiziksel çevrenin etkilenmesi ve biyolojik çevrenin etkilenmesi” (s. 3) şeklinde sıralamaktadır.

HES'ler, son derece önemli yenilenebilir enerji kaynakları olmakla birlikte, bu santrallerin uzun dönemde yol açacakları çevresel sorunlar göz önünde bulundurulmadan inşa edilmeleri sakıncalıdır. Kısa zamanda gelir getirebileceği için, ülkemizdeki nehirlerin kullanımı

özel sektöre açılmış, Aralık 2009'dan bu yana 1000'in üzerinde HES projesine lisans verilmiştir. 2012 yılı itibarıyla özel sektörde gerçekleştirilecek olan küçük HES projelerinin sayısı 1600 civarındadır (Gökdemir, Kömürücü ve Evcimen, 2012) ve bu projelerin pek çoğu inşa halindedir. Marım ve Güler’e (2009) göre, özel sektör tarafından denetimsiz olarak inşa edilen bu HES'lerin fizibilite raporları yeterli teknik inceleme olmadan onaylanmıştır. Gökdemir, Kömürücü ve Evcimen’e (2012) göre ise, Türkiye’deki akarsuların kullanım haklarının kontrolsüz bir biçimde özel sektöre devredilmesi, HES kurma lisansı alma sürecini ticari bir etkinliğe dönüştürmüştür. Bu ve beraberinde getirdiği diğer sorunlar HES'leri Türkiye'nin önemli tartışma konularından biri haline getirmiştir. Aşağıda, bu tartışmalara taraf olanlar ya da olmasınlar, bireylerin HES'lere ilişkin tutumlarını anlamaya yardımcı olabileceği düşünülen sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenlerine yer verilmiştir.

Sistemin meşrulaştırılması, “var olan sosyal düzenlemelerin bireysel çıkarlar ve grup çıkarları pahasına meşrulaştırıldığı bir süreci” tanımlamaktadır (Jost ve Banaji, 2004, s. 392). Bu süreç üzerine kurulmuş olan sistemi meşrulaştırma kuramı, sistemi meşrulaştırmanın bilinçdışı bir doğası olduğunu ve insanların farkında olmaksızın var olan ideolojiler tarafından sistemi meşrulaştırmaya yönlendirilebileceklerini belirtmektedir. Jost ve Banaji (2004), sosyal, siyasal, ekonomik, cinsel ya da yasal olsun, yalnızca var olduğu için bir sistemin meşrulaştırılabileceğine dikkat çekmektedir. Kay, Czaplinski ve Jost (2009) insanların, içinde buldukları sistemin adaletsiz olması ya da dışarıdan yapısını bozacak tehditler alması durumunda, sistemi meşru kılmak için kalıpyargılar üreterek rahatlama sağladıklarını belirtmektedir. Bunun nedeni, sistemin varlığını devam ettirmesinin, insanlar için yaşamın anlamlı ve yordanabilir olduğu anlamına gelmesidir. Çok sayıda çalışma (örn., Işık, 2008; Jost, Glaser, Kruglanski ve Sulloway, 2003; Jost ve ark., 2007; Karaçay, 2011; Laurin, Kay ve Shepherd, 2011; Rankin, Jost ve Wakslak, 2009) insanların kendi kendilerini kalıpyargılayarak, diğer bir ifadeyle, kendilerini sistemin onlar için uygun gördüğü şekilde tanımlayarak, içinde buldukları toplumsal sistemden daha fazla memnuniyet duyar hale geldiklerini göstermektedir. Bu araştırmaların sonuçları, insanların kendilerine ilişkin ürettikleri kalıpyargılar aracılığıyla sistemin adil olduğuna ilişkin algılarını sürdürdüklerine ve gruplar arası eşitsizliğin bu nedenle iyileştirilemediğine dikkat çekmektedir. Araştırmalar ayrıca, sistemin olumsuzluklarını en çok savunup meşrulaştırılanların, var olan sistem içinde, sistemin olumsuzluklarına en çok maruz kalanlar olduğuna işaret etmektedir (Henry ve Saul, 2006; Jost, Banaji ve Nosek, 2004; Jost ve Burgess, 2000).

Sistem yalnızca sahip olunan olanaklar bakımından daha kötü konumda olan grupların koşullarını haklı çıkarmak için meşrulaştırılmamaktadır (Jost ve ark., 2004). İnsanlar aynı zamanda, sistemin ve kurumlarının sosyal, kültürel ve çevresel birçok alanda gerçekleştirdiği uygulamaları da sorgulamaksızın kabul etme ve onaylama eğilimi göstermektedir. Sistemin uygulamalarının meşrulaştırıldığı alanlar arasında çevre de yer almaktadır. Söz gelimi, Feygina, Goldsmith ve Jost (2010) ve Feygina, Jost ve Goldsmith (2010), yaptıkları araştırmalarda sistemi meşrulaştırma konusunda daha güçlü eğilimler gösteren bireylerin çevresel sorunları daha fazla görmezden geldiklerini, çevreye karşı daha olumsuz tutumlar geliştirdiklerini ve çevrenin bozulmasını engelleyici davranışlarda daha az bulduklarını saptamışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, çevresel sorunlara yol açan uygulamalardan biri de HES'lerin denetimsiz şekilde ve uzun vadede yaratacağı sorunlar göz ardı edilerek inşa edilmesidir. Buraya kadar aktarılanlar ve sistemi meşrulaştıran bireylerin, sistemin aksayan taraflarını ve adaletsizliklerini daha kolay kabullenebildikleri (Gürşimşek ve Göregenli, 2005; Jost ve ark., 2011; Phelan ve Rudman; 2011) bilgisi doğrultusunda bu araştırmada, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça, HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının azalacağı; başka bir deyişle HES'lerin inşasına daha olumlu yaklaşacakları tahmin edilmektedir.

HES'lerin yapımına ilişkin tutumlarla ilişkili olduğu düşünülen diğer bir değişken *kontrol odağıdır*. Rotter'a (1954) göre, insanlar yaşadıkları iyi ya da kötü olaylara getirdikleri açıklamalar bakımından temelde iki uç arasında yer almaktadır. Bu uçlardan birinde, başlarına gelen olayların nedenlerini kader, şans gibi dışsal etmenlerde arayan insanlar; diğerinde ise yaşadıklarının sorumluluğunun kendisinde olduğuna inanan insanlar bulunmaktadır (Battle ve Rotter, 1963; Rotter, 1954). Başlarına gelen olayları kendi davranışlarının ya da özelliklerinin bir sonucu olarak gören bireyler, *iç kontrol odaklı* olarak adlandırılmaktadır. Yaşadıkları olayları şans, kader gibi dış güçlere atfetme eğilimi gösteren bireyler ise *dış kontrol odaklı* olarak tanımlanmaktadır (Gore ve Rotter, 1963; Nasser ve Abouhedid, 2006; Rotter, 1954).

Araştırmalar, farklı kontrol odağı yaklaşımına sahip bireylerin iş yaşamı, akademik yaşam, çevre gibi alanlarda yaşadıkları durumların ve karşılaştıkları sorunların kaynağına farklı atıflarda bulduklarını ortaya koymaktadır (Örn., Basım ve Şeşen, 2006; Buluş, 2011; Çelikkaleli, 2010). İç kontrol odaklı bireyler eylemlerinin değişim yaratacağına inanırken, dış kontrol odaklı bireyler değişimin kendi eylemleri ile değil, daha güçlü başkaları tarafından yaratılabileceğine inanmaktadır (Huebner ve Lipsey, 1981; Kollmuss ve Agyeman,

2002; McCarty ve Shrum, 2001). Van Haaften ve Van de Vijver'in (1999) çevresel bozulma konusunda yaptıkları çalışmada, insanların, ancak söz konusu çevresel bozulmaları engellemenin kendi kontrollerinde olduğuna inandıklarında engelleyici önlemler aldığına işaret edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, dış kontrol odaklı bireylerin çevreyi koruyup kollayıcı davranışlarda bulunma eğilimlerinin daha düşük düzeyde olduğu öne sürülebilir. Nitekim ilkökul öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Alpa, Ertepinar, Tekkaya ve Yılmaz, 2008), kontrol odağının çevreci davranışı yordadığı; bir diğer çalışmada (Gambro ve Switzky, 1992) ise, iç kontrol odağı yüksek olan öğrencilerin, dış kontrol odağı yüksek olan öğrencilere kıyasla, çevreyle ilgili daha fazla bilgi edindikleri ve çevreyle ilgili bilgilerini artırmak için (enerji tasarrufu ve geri dönüşüm gibi) daha fazla sayıda seçmeli bilim dersi aldıkları görülmüştür. Türkiye'de yapım aşamasında olan HES'lerin yeterli teknik inceleme yapılmaksızın ve sonuçları hesaplanmaksızın inşa ediliyor olmalarına yönelik tepkiler çeşitlidir. Bu konuda bazı bireyler harekete geçme eğilimi gösterirken, bazı diğer bireylerin ise eylemsiz kaldığı söylenebilir (Avtur, 2014). Özellikleri düşünüldüğünde, dış kontrol odaklı bireylerin HES'lere yönelik önleyici ve iyileştirici eylemlerde bulunma veya bu yönde tutumlarına sahip olma olasılıklarının iç kontrol odaklı bireylerinkine kıyasla daha düşük düzeyde olduğu tahmin edilmektedir. Buradan hareketle çalışmada, HES'lere ilişkin olumsuz tutumların, iç kontrol odağı ile birlikte artması, dış kontrol odağı ile birlikte azalması beklenmektedir.

HES'lerin yapımına ilişkin tutumlar üzerinde *yükleme karmaşıklığı*nın da etkili değişkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Yüklem, insanların olayları ve davranışları anlamlandırma ve açıklama sürecidir. Başka bir deyişle, yüklem, olay ve davranışlara 'neden açıklamalar' getirmektir (Heider, 1958). Heider (1958), yüklemelerin ardında anlam arama ve kontrolü elinde tutma isteğinin yattığını belirtmektedir. Yüklem karmaşıklığı ise, insanların, olayların ya da davranışların nedenleri üzerine düşünürken, sahip oldukları bilgilerin karmaşıklık düzeyine ve ürettikleri açıklamaların çeşitliliğine işaret etmektedir (Arslan, 2005; Fletcher ve ark., 1986; Funder ve Fast, 2010; Narayanan, 2009; Paker, 2004). Fletcher ve arkadaşları (1986), yüklem karmaşıklığını bireysel bir farklılık olarak görmektedir. Onlara göre, olay ya da davranışları yorumlarken bir kişi karmaşık düşünürken, bir diğeri basit açıklamaları tercih edebilmektedir. Fletcher ve arkadaşları (1986), geliştirdikleri *Yüklem Karmaşıklığı Ölçeği* (Attributional Complexity Scale) ile pek çok bilimsel çalışmaya (örn., Fast, Reimer ve Funder, 2007; Fletcher ve ark., 1992; Foels ve Reid, 2010) öncülük etmişler ve yüklem karmaşıklığını, "motivasyon düzeyi, basit açıklamalardansa

karmaşık açıklamaları tercih etme, üstbiliş, insanların davranışının diğerleriyle etkileşimlerinin bir işlevi olduğunun farkında olma, karmaşık içsel açıklamalar yapma, karmaşık dışsal açıklamalar yapma ve zaman boyutunu kullanma” olmak üzere yedi atıfsal yapı altında incelenmişlerdir. Araştırmacılara göre, birey, değerlendirmelerinde ne kadar çok boyut kullanırsa, o derece yüksek bir yüklem karmaşıklığı sergilemektedir (Arslan, 2005; Fast ve ark., 2007; Fletcher ve ark., 1986; Fletcher ve ark., 1992; Foels ve Reid, 2010).

İlgili araştırmalar, yüksek yüklem karmaşıklığı düzeyine sahip olan insanların başka insanların tutumlarına ilişkin akıl yürütürken daha doğru yargılarda bulduklarını (Fletcher, Reeder ve Bull, 1990), olaylara karşı farklı bakış açıları geliştirebildiklerini ve yapılan bir davranışı yalnızca onu yapanın kişiliğine yüklemediklerini (Joireman, 2004) göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, yüklem karmaşıklığı, insanların, başkalarının davranışlarına ya da olaylara ilişkin değerlendirmelerini etkilemektedir. Aynı etkinin, çevreyle ilgili davranışlar söz konusu olduğunda da ortaya çıkacağı düşünülebilir. Ayrıca, sistemi meşrulaştırma kuramı üzerine yapılan çalışmalar (örn., Jost ve Hunyady, 2005), bilişsel karmaşıklık ve deneyime açıklık gibi değişkenlerin sistemin meşrulaştırılmasıyla negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Sistemi meşrulaştırma kuramının sağladığı bu bilgidен hareket edildiğinde, bilişsel karmaşıklığa işaret eden yüklem karmaşıklığı (Georgoudi, 1983; 1985) eğilimi arttıkça, insanların mevcut sistemi sorgulama düzeylerinin de artacağı, bununla tutarlı olarak hidroelektrik santrallerinin yapımına ilişkin daha olumsuz tutumlara sahip olacakları tahmin edilmektedir.

Özetlemek gerekirse, bu çalışmanın amacı, son yıllarda Türkiye'nin gündemini meşgul eden konulardan biri olan HES'lere ilişkin tutumlar ile sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Sistemi meşrulaştırma düzeyi yüksek olan bireyler, çevresel sorunlar da dahil mevcut sistemlerin aksayan taraflarını ve adaletsizliklerini görmeyip, var olan düzenlemeleri olduğu gibi kabul etme eğilimindedir (Jost ve ark., 2011; Phelan ve Rudman, 2011). Bu nedenle araştırmada, sistemi meşrulaştırma düzeyiyle birlikte HES'lere ilişkin olumsuz tutumların azalacağı tahmin edilmektedir. İnsanların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça, sistem üzerindeki kontrollerinin sınırlı olduğuna dair inançları da artmaktadır (Gürşimşek ve Göregenli, 2005). Sınırlı kontrol inancı ise insanların çevresel sorunları önleyici davranışlarda bulunma olasılıklarını azaltmaktadır (Van Haften ve Van de Vijver, 1999). Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada, bireylerin olayları kontrol edebileceklerine dair iç kontrol odağı inançları arttıkça HES'lere yönelik tutumlarının daha eleştirel ve dolayısıyla daha olumsuz olacağı

öngörülmektedir. Araştırmada, sistemi meşrulaştırma ve HES'lere ilişkin tutumlarla ilişki göstermesi beklenen bir diğer değişken yüklem karmaşıklığıdır. İnsanlar için, bilişsel açıdan bir sistemi sorgulamak yerine onu olduğu gibi kabul edip onaylamak çok daha kolaydır (Greenwald, 1980). Bu bilgiyle tutarlı olarak, bir konunun karmaşıklık düzeyi arttıkça, insanların o konudan sorumlu olan yetkililere duydukları güven düzeyi de artmaktadır (Shepherd ve Kay, 2012). Bilişsel açıdan sorgulayıcı olmayan bireylerin yanında, karmaşık açıklamaları tercih eden, olaylara sorgulayarak yaklaşan bireyler de vardır. Yüklem karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bu bireylerin (Fletcher ve ark., 1990; Joireman, 2004) de çevresel düzenlemelere sorgulayarak yaklaşmaları ve HES'lere ilişkin tutumlarının olumsuz olması beklenmektedir.

Aktarılan bilgiler doğrultusunda araştırmada, HES'lere ilişkin onaylayıcı tutumların sistemi meşrulaştırma ile pozitif, iç kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı ile negatif yönde ilişki göstermesi beklenmektedir. Bu ilişkilerle tutarlı olarak araştırmada, “*sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenlerinin HES'lere ilişkin tutumları anlamlı olarak yordayacağı*” da tahmin edilmektedir. Bu denence test edilirken, araştırma değişkenlerinin HES'lere ilişkin tutumlarla olan ilişkisini daha iyi görebilmek için gerçekleştirilecek olan regresyon analizinde cinsiyet ve siyasal görüş değişkenleri kontrol edilecektir. Bunun nedeni, önceki çok sayıda araştırma bulgusunun (Allen, Castano ve Allen, 2007; Dunlop ve Van Liere, 1984; Erder, 1999; Feygina ve ark., 2010) kadınların erkeklerden, sol görüşlü bireylerin ise sağ görüşlü bireylerden daha çevreci olduğunu göstermesidir. Örneğin, Inglehart (1985) sağ ve sol görüşlü bireyler arasında yaşanan en önemli çatışmalardan birinin çevre konuları olduğuna dikkat çekerken, Erder (1999), Türkiye’de kadınların çevre konularına erkeklerden daha duyarlı olduğunu ifade etmektedir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de tamamlanmış ve inşa edilmekte olan HES’ler konusunda fikir sahibi olan 137 kadın (%53.7), 118 erkek (%46.3) ve cinsiyet belirtmemiş olan 1 kişiyle birlikte toplam 256 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 16-70, yaş ortalamaları ise 26.18’dir ($S = 8.94$). Eğitim düzeylerine bakıldığında, katılımcıların büyük bölümünün üniversite öğrencisi (%52.5, $n = 134$) ve üniversite mezunu (%26.7, $n = 68$) olduğu görülmektedir. Geriye kalan katılımcıların 12’si (%4.7) lise, ortaokul ya da ilk okul mezunu, 32’si (%12.5) ise yüksek lisans mezunu, doktora mezunu ya da yüksek lisans öğrencisidir.

Ölçüm Araçları

Demografik Bilgi Formu. Bu formda, katılımcıların yaş, cinsiyet ve eğitim gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Formda ayrıca, katılımcıların siyasal yönelimini belirlemek için hazırlanan bir soru bulunmaktadır. Bu soruda katılımcılardan kendilerine en yakın buldukları siyasal görüşü, 9 dereceli (1 = Sağ, 9 = Sol) bir ölçek üzerinde belirtmeleri istenmiştir.

Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği. Kay ve Jost (2003) tarafından geliştirilen ölçek, insanların var olan toplumsal sistemi ne kadar adaletli ve meşru algıladıklarını ölçmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Yıldırım (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçekte toplam 8 madde bulunmaktadır. Ölçeğin 2. maddesi (Genelde Türk politik sistemi olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir) ile 3. maddesinde (Türk toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır), Türk olmayan etnik grup üyelerinden de yansız yanıtlar alabilmek için değişikliğe gidilmiştir. Ölçeğin 2. maddesi “Politik sistemimiz olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir” ve 3. maddesi “Toplumumuz ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır” şeklinde değiştirilmiştir. Ölçeğin 3. ve 7. maddeleri ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeyi de artmaktadır. Ölçeğin Türkçe formu için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .67 (Yıldırım, 2010) ve .76 (Karaçay, 2011) olarak bulunmuştur. Ölçek için bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise, .71’dir.

Rotter’in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİD-KOÖ). Rotter’in (1966) İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği, bireylerin beklentilerini içsellik ve dışsallık boyutu açısından değerlendirmekte ve bireylerin pekiştiricilerin içsel mi, yoksa dışsal mı olduğuna dair inançlarını ölçmektedir. Ölçeğin, Türkçeye uyarlaması Dağ (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçek 29 maddeden oluşmaktadır. Her maddesinde yanıtlamak için seçime-zorlanlık (forced choice) olmak üzere, ikişer seçenek bulunmaktadır. Ölçekte bulunan altı madde, ölçeğin amacını gizlemek amacıyla dolgu maddesi niteliği taşımaktadır. Geriye kalan 23 madde ise dışsallık yönündeki yanıtlarda bir puan ile puanlandırılmaktadır. Bu çalışmada ise dışsallık yönündeki yanıtlara sıfır puan verilirken içsellik yönündeki yanıtlara bir puan verilmiştir. Bu nedenle çalışmada, artan puanlar iç kontrol odağı inancının arttığı anlamına gelmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .70’dir. Ölçek için bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .71’dir.

Atıf (Yükleme) Karmaşıklık Ölçeği. Katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyini belirlemek için Fletcher ve arkadaşlarının (1986) geliştirdiği Yüklem Karmaşıklık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Atıf Karmaşıklık Ölçeği adı altında Parker (2004) tarafından Türk-

çeye uyarlanmıştır. Yedi alt boyutu (motivasyon düzeyi, karmaşık açıklamaları tercih etme, üst biliş, insan davranışlarının etkileşimlerin bir fonksiyonu olduğunu fark etme, karmaşık içsel açıklamalar yapma, karmaşık dışsal açıklamalar yapma ve zaman boyutunu kullanma) kapsayan ölçek, 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça yüklem karmaşıklığı düzeyi de artmaktadır. Ölçeğin Türkçe formunun Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısının aynı çalışmadaki farklı uygulamalarda .86 ile .91 arasında değiştiği saptanmıştır (Paker, 2004). Alt boyutlar için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayıları ise, .61 ve .74 arasında değişmektedir. Ölçeğin bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .86’dır. Ancak, bu çalışmada motivasyon düzeyi ($r = .72$) dışındaki alt boyutlar için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayılarının .20 ile .57 arasında değiştiği ve oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, ölçeğin tamamından elde edilen toplam puanın kullanılmasının daha uygun olduğuna karar verilmiştir.

Hidroelektrik Santrallerine İlişkin Tutum Ölçeği.

Çalışma kapsamında oluşturulan bu ölçek için, 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında Norveç’te Alta Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan ve ülke çapında büyük tartışmalara yol açan HES’e ilişkin tutumları ölçmek amacıyla Andersen ve Midttun (1985) tarafından geliştirilen 19 maddelik ölçekten yararlanılmıştır. Söz konusu ölçekte, HES’lere ilişkin tutum ifadelerinin yanı sıra, tutum ifadesi olmayan ya da Norveç’e özgü bilgiler içeren maddeler de vardır. Bu nedenle, şimdiki çalışmada, ölçeğin HES’lere ilişkin tutumları belirlemede kullanılacak 10 maddesinden yararlanılarak yeni bir ölçek formu oluşturulmuştur. Bu form hazırlanırken, Norveç’e özgü özel isimler ve bilgiler içermeleri nedeniyle yararlanılan bazı maddelerde değişikliklere gidilmiştir. Örneğin bunlardan biri olan, “Alta Nehri bir somon nehri olarak korunmalı ve üzerinde hiçbir hidroelektrik inşaatı/santali yer almamalıdır” maddesi, “Ülkemizdeki nehirler korunmalı ve üzerlerine hidroelektrik santrali yapılmamalıdır” şeklinde değiştirilmiştir. Ölçek maddeleri biri klinik psikolog, ikisi sosyal psikolog olan üç hakem tarafından dilbilgisi ve anlam bakımından kontrol edilmiştir. Hakemler ayrıca, her bir maddeyi amaca uygunluk ve yapılan değişiklikler açısından değerlendirmişlerdir. Ölçek maddelerine son şekli hakemlerin ortak önerileri doğrultusunda verilmiştir. Ölçek Likert tipi bir araç olup yedi bölümlü olarak düzenlenmiştir. Bir uçta yer alan “kesinlikle katılmıyorum” değerlendirmesine bir puan, diğer uçta yer alan “kesinlikle katılıyorum” değerlendirmesine ise yedi puan verilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar HES’lerin inşasına ilişkin olumsuz tutumları ifade etmektedir. Bunun için 1., 3., 4., 6., 9. ve 10. maddelerin ters kodlanması gerekmektedir.

Tablo 1. Madde Test Korelasyonu ve Faktör Analizi Sonuçları

Madde	<i>r</i>	Faktör Yüğü
1. Hidroelektrik santrallerinin ülkemiz için şimdiye kadar neden olduğu hasar, yararlarından daha azdır.*	.17**	-
2. Eski, küçük elektrik santrallerini modernleştirerek de daha çok enerji üretilebilir. Bu yüzden daha fazla nehri feda etmek gereksizdir.	.44**	.46
3. Toplumsal gelişme, çevrenin bozulması pahasına, daha fazla enerji üretimi gerektirir.	.59**	.53
4. İnşa edilmekte olan hidroelektrik santrallerinin avantajları dezavantajlarından fazladır.	.70**	.72
5. İnşa edilmekte olan hidroelektrik santralleri bölge halkının kültürü ve ekonomisi için bir tehdittir.	.63**	.69
6. İnsanlar, Meclis'in demokratik bir temelde aldığı hidroelektrik santralleriyle ilgili kararları kabul edip onlara uymalıdır.	.68**	.69
7. Hidroelektrik santrallerinin inşasıyla ormanlar, türlerin doğal yaşam ortamları ve yeraltı suları tehdit altına girecektir.	.71**	.76
8. Ülkemizdeki nehirler korunmalı ve üzerlerine hidroelektrik santrali yapılmamalıdır.	.73**	.79
9. Hidroelektrik santrali inşasının çevre yaşamı üzerinde hemen hemen hiçbir etkisi olmayacaktır.	.55**	.54
10. Meclis, hidroelektrik santrali inşa edilen bölgelerdeki halkın çıkarları konusunda çok duyarlı davranmaktadır.	.56**	.54

*Bu madde yapılan analizler sonucunda ölçek dışı bırakılmıştır.

** $p < .01$

Açıklanan varyans: % 41.49
Özdeğer: 3.73

Ölçeğin ayırt edici ve homojen maddelerden oluşmasını sağlamak amacıyla madde test korelasyonu analizi yapılmış ve her bir maddenin toplam puanla korelasyonu incelenmiştir. Toplam puanla korelasyonu ($r = .17$).30'un altında olan ve sonraki analizlerde ölçek dışı bırakılan 1. madde dışındaki tüm maddeler toplam puanla orta ya da yüksek düzeyde ilişki göstermiştir (bkz. Tablo 1). Daha sonra, ölçeğin faktör yapısını incelemek için temel bileşenler yöntemi kullanılarak açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı (.84) ve Bartlett küresellik testinin anlamlılık düzeyi ($\chi^2(105) = 651.64, p = .000$) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda ölçek, özdeğeri birin üstünde olan iki faktörlü bir yapı göstermiştir. Bu faktörlerin birlikte açıkladıkları ortak varyans %53.23'tür. Maddelerin faktörlere dağılımlarına bakıldığında, aslında tüm maddelerin tek bir faktör altında toplandığı, ikinci faktör altına giren üç maddenin (3., 5. ve 10. maddeler) ilk faktördeki yüklerinin (sırasıyla, .53, .67 ve .54), ikinci faktördeki yüklerinden (sırasıyla, .46, -.47 ve .46) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Eğim grafiği (scree plot) ve ilk fak-

törün tek başına açıkladığı varyans (%41.49) da dikkate alındığında, ölçek için tek faktörlü yapının daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Analize alınmayan 1. madde dışındaki tüm maddelerin bu tek faktör altında toplandığı görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Ölçeğin Cronbach alfa içtutarlık güvenilirlik katsayısı .82 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin ölçüt geçerliği hakkında bilgi edinmek için araştırmada yer alan diğer değişkenler ile ilişkisine bakılmıştır (bkz. Tablo 2). Ölçek, sistemi meşrulaştırma (-.39), kontrol odağı (.19) ve yüklenme karmaşıklığı (.17) toplam puanlarıyla beklenen yönde anlamlı ilişkiler göstermiştir.

İşlem

Ölçekler katılımcıların bir kısmına elden, diğer kısmına internet üzerinden ulaştırılmıştır. Her iki koşulda da katılımcılara, bilgilendirilmiş onam formu doldurtulmuş, uygulamada gönüllülüğün esas olduğu ve herhangi bir nedenle rahatsızlık hissettiklerinde ölçekleri doldurma işlemini yarıda bırakabilecekleri belirtilmiştir. Katılımcılara ayrıca, yaklaşık uygulama süresi (10-15 dk.) hakkında da bilgi verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	1	2	3	4
Siyasal Görüş (1)	6.72	1.72	-			
Sistemi Meşrulaştırma (2)	2.07	.95	-.36**			
Yükleme Karmaşıklığı (3)	5.26	.84	.11	-.28**		
Kontrol Odağı (4)	1.19	.14	.22**	-.02	.07	
HES'lere İlişkin Tutumlar (5)	5.55	1.20	.37**	-.39**	.17**	.19**

** $p < .01$, * $p < .05$

Bulgular

Çalışmada ilk olarak, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson tekniği kullanılarak korelasyon analizi yapılmış, ardından HES'lere ilişkin olumsuz tutumları yordayan değişkenleri belirlemek için aşamalı hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'deki korelasyon değerleri incelendiğinde, HES'lere ilişkin tutumların sistemi meşrulaştırma ile

negatif yönde; siyasal görüş, iç kontrol odağı ve yükleme karmaşıklığı ile pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Başka bir deyişle, HES'lere ilişkin olumsuz tutumların, sistemi meşrulaştırma düzeyiyle birlikte azaldığı, sol siyasal görüş, iç kontrol odağı ve yükleme karmaşıklığı düzeyiyle birlikte arttığı belirlenmiştir.

Diğer değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, sistemi meşrulaştırmanın, siyasal görüş ve yükleme karmaşıklığı ile negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bulgu, sol siyasal görüş ve yükleme karmaşıklığı düzeyi arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeyinin azaldığına işaret etmektedir. Değişkenler arasında gözlenen diğer ilişkiler anlamlı değildir.

Tablo 3. HES'lere İlişkin Tutumları Yordayan Değişkenler

	β	<i>t</i>	<i>p</i>	R^2	<i>F</i>	<i>p</i>	ΔR^2	ΔF	<i>p</i>
1. Basamak				.14	18.10	.00	.14	18.10	.00
Cinsiyet	-.04	-.72	.48						
Siyasal görüş	.37	5.96	.00						
2. Basamak				.22	20.35	.00	.08	21.54	.00
Cinsiyet	.00	.04	.97						
Siyasal görüş	.26	4.11	.00						
Sistemi meşrulaştırma	-.30	-4.64	.00						
3. Basamak				.24	13.83	.00	.02	3.39	.04
Cinsiyet	-.03	-.49	.62						
Siyasal görüş	.23	3.50	.00						
Sistemi meşrulaştırma	-.29	-4.46	.00						
Kontrol odağı	.15	2.41	.02						
Yükleme karmaşıklığı	.05	.77	.44						

Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Cinsiyet ve siyasal görüş değişkenlerinin etkisi kontrol edildikten sonra, sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenlerinin HES'lere ilişkin tutumları ne derece yordadığını belirlemek için hiyerarşik çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada cinsiyet ve siyasal görüş değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Onları HES'lere ilişkin tutumlarla ilişkisi en güçlü değişken olan (bkz. Tablo 2) sistemi meşrulaştırma izlemiştir. Ardından kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenleri analize eklenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, ilk aşamada analize alınan siyasal görüşün, HES'lere ilişkin tutumları pozitif yönde yordadığı ve bağımlı değişkendeki varyansın %14'ünü açıkladığı anlaşılmaktadır ($F_{2,224} = 18.10, p = .00$). Bu sonuca göre, katılımcıların sol siyasal görüşü benimsemiş düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumları da artmaktadır. İkinci aşamada analize dâhil edilen sistemi meşrulaştırma değişkeni ise HES'lere ilişkin tutumları negatif yönde yordamakta ve toplam varyansa %8'lik bir katkı sağlamaktadır ($\Delta F_{1,223} = 21.54, p = .00$). Bu sonuç, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının azaldığına işaret etmektedir. Üçüncü aşamada analize alınan kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenlerinin denkleme girmesiyle birlikte bağımlı değişkende açıklanan toplam varyans %24'e ulaşmaktadır ($F_{5,221} = 41.10, p = .00$). Bu iki değişkenin özgül etkileri incelendiğinde, HES'lere ilişkin tutumları yalnızca kontrol odağının pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı, diğer bir ifadeyle, iç kontrol odağı düzeyi arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumların da arttığı anlaşılmaktadır.

Tartışma

Bu çalışma, insanların çevresel düzenlemelere yönelik tutumları üzerinde rol oynadığı düşünülen sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı değişkenlerinin HES'lere ilişkin tutumları hangi düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun için öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş, ardından regresyon analizine geçilmiştir.

Değişkenler arası ilişkilere bakıldığında, ilk olarak, HES'lere ilişkin tutumlar ile sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının azaldığı tespit edilmiştir. Sistemi meşrulaştıran bireyler, var olan sosyal düzenlemeleri bireysel çıkarları ve grup çıkarları pahasına meşrulaştırmak eğilimindedir. Araştırmalar (örn., Jost ve ark., 2003; Jost ve ark., 2007), bu bireylerin, kendilerini sistemin onlar için uygun gördüğü

şekilde tanımlayarak ya da sistemin işleyişini haklı çıkaracak gerekçeler bularak; içinde buldukları toplumsal sistemle ilgili olarak daha az suçluluk duyup, daha az sorumluluk hisseder hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Aynı bireyler, çevre sorunları karşısında da benzer bir eğilim sergiliyor görünmektedir. Örneğin, Feygina ve arkadaşları (2010), çevre sorunlarına duyarlılığı sistemin meşrulaştırılması ve siyasal yönelimler çerçevesinde inceledikleri çalışmalarında, çevre sorunlarına duyarlılık ile sistemin meşrulaştırılması arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Bu bulgunun, şimdiki çalışmanın sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumların azaldığı yönündeki bulgusuyla tutarlı olduğu söylenebilir.

HES'lere ilişkin tutumlar, iç kontrol odağı ile pozitif yönde ilişki göstermektedir. Bu sonuç, iç kontrol odağı düzeyi arttıkça, HES'lere ilişkin olumsuz tutum düzeyinin de arttığı anlamına gelmektedir. Giriş kısmında da belirtildiği gibi, dış kontrol odaklı bireyler çevrelerini kontrol edebileceklerine yeterince inanmazken, iç kontrol odaklı bireyler eylemlerinin değişim yaratacağına inanma ve bu doğrultuda harekete geçme eğilimindedir (Huebner ve Lipsey, 1981; Kollmuss ve Agyeman, 2002; McCarty ve Shrum, 2001). Bu eğilimleri, iç kontrol odaklı bireylerin siyasal sistemin desteklediği ancak olumsuz sonuçları olduğu bilinen HES'leri sorgulama düzeylerini ve bunun bir sonucu olarak HES'lerin inşasına yönelik olumsuz tutum sergileme düzeylerini arttırmış olabilir. Araştırmada HES'lere ilişkin olumsuz tutumlar ve kontrol odağı arasında gözlenen ilişki bu varsayımı destekler niteliktedir. Söz konusu ilişki, Gambro ve Switzky'nin (1992) araştırma sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir. Belirtilen çalışmada, iç kontrol odağı düzeyi yüksek olan öğrenciler, dış kontrol odağı düzeyi yüksek olan öğrencilerle karşılaştırıldığında, bu öğrencilerin çevreyle ilgili daha fazla bilgi edindikleri ve çevreyle ilgili bilgilerini artırmak için daha fazla çaba sarf ettikleri tespit edilmiştir.

Korelasyon sonuçları, HES'lere ilişkin tutumların yüklem karmaşıklığı ile ilişkisi açısından incelendiğinde, yine beklenen doğrultuda bir sonuç elde edilmiştir. Yüklem karmaşıklığının HES'lere ilişkin tutumlarla pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların yüklem karmaşıklığı düzeyleri arttıkça, HES'lere ilişkin olumsuz tutumları da artmıştır. Yüklem karmaşıklığı düzeyi düşük olan bireyler, sorunlara daha olumsuz yaklaşma eğilimindedir (Arslan, 2005). Yüksek yüklem karmaşıklığına sahip olanlar ise, açık fikirli ve pek çok ilgi alanına sahip bireylerdir. Bu bireylerin doğru yargılarda bulunma olasılıkları diğerlerininkinden daha yüksektir (Fast ve ark., 2007; Fletcher ve ark., 1990). Daha sorgulayıcı olan bu bireylerin, HES'lere ilişkin düzenlemeleri de sorguladıkları ve bu

düzenlemeler konusunda yapılan yanlışların daha çok farkına vardıkları öne sürülebilir. Bu durum ise araştırmada, katılımcıların yüklem karmaşıklığı düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının da artmasına katkıda bulunmuş olabilir.

Ayrıca, yüklem karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireyler olaylara çok yönlü yaklaşabildikleri için bilişsel karmaşıklık düzeyleri de yüksektir. Bu bilgiyle tutarlı olarak, Hasta'nın 2002 yılında yaptığı çalışmada, siyasal konulara ilişkin bilişsel karmaşıklık düzeyini ölçerken Fletcher ve arkadaşlarının (1986) geliştirdiği *Yüklem Karmaşıklığı Ölçeği*'nden yararlandığı görülmektedir. Jost ve Hunyady (2005), bilişsel karmaşıklık düzeyi ile sistemi meşrulaştırma düzeyi arasında negatif yönde bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu bilgiler, HES'lere ilişkin olumsuz tutumların sistemi meşrulaştırma düzeyi ile birlikte azaldığını, yüklem karmaşıklığı düzeyi ile birlikte arttığını ortaya koyan şimdiki bulgularla uyumlu görünmektedir.

Regresyon analizine ilişkin bulgular incelendiğinde ise, analize kontrol değişkeni olarak alınan siyasal yönelimin HES'lere ilişkin tutumları pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, katılımcıların, kendilerini sol siyasal görüşlü tanımlama düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumları da artma eğilimindedir. Inglehart (1985), gelişmiş toplumlarda sağ ve sol görüşlü bireyler arasında yaşanan çatışmaların kadın hakları, dünya barışı, endüstrideki büyümenin sınırlandırılması ve çevre konuları üzerine odaklandığını belirtmektedir. Erder (1999), Türkiye'de solcu kimliğin, daha çok eğitim düzeyi yüksek kadınlar tarafından benimsendiğini ve bu kadınların çevre ve barış gibi konulara daha duyarlı olduğunu ifade etmektedir. Yapılan çok sayıda araştırmada sağ görüşlü bireylerin yetkecilik düzeyinin yüksek olduğu (örn., Güldü, 1998; Rubinstein, 1997); yetkeci bireylerin ise, çevreci eylemlere, çevreye zarar verenlere olduğundan daha düşmanca yaklaştıkları (örn., Peterson, Doty ve Winter, 1993) görülmektedir. Schultz ve Stone'un (1994) çalışması ise, yetkeci bireylerin, yeni bir iş sahası yaratacağı için kurulacak bir elektrik santralini çevreyi kirletmesi pahasına desteklediklerini ortaya koymaktadır. Bu açıklamayla tutarlı olarak sağ görüşlü bireylerin çevreci tutumları yeterince desteklemediklerini, sol görüşlü bireylerin ise çevreye karşı onlardan daha ilgili ve duyarlı olduklarını ortaya koyan çok sayıda bulgu (örn., Allen ve ark., 2007; Dunlop ve Van Liere, 1984; Feygina ve ark., 2009) vardır. Söz konusu bulgular, bu araştırmanın katılımcıların kendilerini sol görüşlü tanımlama düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının arttığını ortaya koyan bulgusuyla da tutarlıdır.

Ayrıca, Feygina ve arkadaşları (2010), siyasal muhafazakârlık ile sistemi meşrulaştırma arasında pozitif yönde bir ilişki saptamışlardır. Benzer şekilde, Jost, Led-

gerwood ve Hardin (2009) de, sağ siyasal görüş ile sistemi meşrulaştırma eğilimi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğundan söz etmektedir. Van der Toorn, Berkics ve Jost (2010) ise, kapitalist bir yapıya sahip olan ABD'li katılımcıların, sosyalist bir geçmişten gelen Macar katılımcılara göre sistemi daha fazla meşrulaştırma eğiliminde olduklarını gözlemişlerdir. Bu bilgiler, sağ görüşlü bireylerin sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin sol görüşlü bireylerinkinden daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu eğilim de, katılımcıların kendilerini sol görüşlü tanımlama düzeyleriyle birlikte HES'lere ilişkin olumsuz tutumlarının artmasına bir açıklama olabilir.

Bulgular, sistemi meşrulaştırmanın HES'lere ilişkin tutumları negatif yönde yordadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuca göre, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça, HES'lere ilişkin olumsuz tutumları azalmaktadır. İki değişken arasındaki bu ilişki daha önce bahsi geçen "sistemi meşrulaştırma ve çevre sorunlarına duyarlılık arasındaki negatif yöndeki ilişki" (Feygina ve ark., 2010) ile açıklanabilir. Bu ilişki aynı zamanda Feinberg ve Willer'in (2011) çalışma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Feinberg ve Willer, insanların küresel ısınmaya yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında, sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça çevreye ilişkin eylemci tutumların azaldığına işaret eden bulgular tespit etmişlerdir.

HES'lere ilişkin tutumları yordadığı tespit edilen bir diğer değişken kontrol odağıdır. Katılımcıların iç kontrol odağı düzeyi arttıkça, HES'lere ilişkin olumsuz tutumları da artmaktadır. İç kontrol odaklı bireylerin HES'lere ilişkin olumsuz tutum sergileme olasılıklarının dış kontrol odaklı bireylerinkinden daha yüksek olduğunu hatırlamak bu bulgunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Benzer şekilde, Fielding ve Head (2012), iç kontrol odağı ile çevresel duyarlılık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu saptamıştır. Van Haafte ve Van de Vijver'in (1999) araştırması ise, bireylerin dış kontrol odağı yönelimi arttıkça çevreye yönelik eylemci tutumlarının azaldığını ortaya koymaktadır.

Yüklem karmaşıklığı ise, aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilmesine (yüklem karmaşıklığı düzeyi arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumlar da artmaktadır) karşın HES'lere ilişkin tutumları yordamamaktadır. Bu durumun, iki değişken arasındaki ilişkinin yeterince güçlü olmamasından kaynaklanmış olabilir. Yüklem karmaşıklığı değişkeninin ölçümünde kullanılan ölçeğin bazı alt boyutlarının güvenilirlik değerlerinin düşük olması da, bu değişkenden alınan ölçümlere yansiyarak ilgili sonucu etkilemiş olabilir. Bununla birlikte, çalışmada ölçekten elde edilen toplam puanların kullanıldığı ve ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının oldukça yüksek (.86) bir düzeyde olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın sonuçları, siyasal yönelim, sistemi meşrulaştırma ve kontrol odağı değişkenlerinin HES'lere ilişkin tutumları anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumları azalırken; sol siyasal yönelim ve iç kontrol odağı düzeyleri arttıkça HES'lere ilişkin olumsuz tutumları artmaktadır.

Feygina ve arkadaşları (2009), küresel ısınma ve çevresel sorunların insanlar için ciddi tehditler içerdiğini, çevresel sorunların varlığını kabullenmenin aynı zamanda bu tehditlerle yüzleşmek anlamına geldiğini belirtmektedir. Onlara göre, söz konusu tehditlerle yüzleşmekten kaçınan insanlar, kendilerini sistemin uygulamalarının doğruluğuna inandırarak rahatlatmak istemektedir. Buradan yola çıkıldığında, tehdit algısı değişkeninin dikkate alındığı bir çalışma ile sistemi meşrulaştırma ve HES'lere ilişkin tutumlar arasında gözlenen ilişkinin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, konuyla ilgili izleyen çalışmalarda tehdit algısı değişkeninin de dikkate alınması önerilmektedir. Ayrıca, ulusal kimliğe bağlılığın, egemen sistemin uygulamalarına olan desteği artırdığı ifade edilmektedir (Feygina ve ark., 2009). Bu durumun, vatansever ya da ulusal bağlılığı yüksek olan bireylerde, ulusal kimlikle ilişkilendirilen çevresel eylemlere olan desteği artıracak öne sürülebilir. Bu doğrultuda yapılacak olan sonraki çalışmaların, izlenecek çevre politikalarının belirlenmesinde kullanılabilecek yararlı bulgular ortaya koyacağı tahmin edilmektedir.

Kaynaklar

- Acar, E. ve Doğan, A. (2008). *Potansiyeli ve çevresel etkilerinin değerlendirilmesi*. VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Akkaya, U., Gültekin, A. B., Dikmen, Ç. B. ve Durmuş, G. (2009). *Hidroelektrik santrallerinin (hes) çevresel etkilerinin analizi: İhsu barajı örneği*. 5. Uluslararası İleri Teknolojiler Sempozyumu, Karabük, Türkiye.
- Allen, R. S., Castano, E. ve Allen, P. D. (2007). Conservatism and concern for the environment. *Quarterly Journal of Ideology*, 30, 1–25.
- Alpa, E., Ertepinar, H., Tekkaya, C. ve Yılmaz, A. (2008). A survey on Turkish elementary school students' environmental friendly behaviours and associated variables. *Environmental Education Research*, 14(2), 129–143.
- Andersen, S. S. ve Midttun, A. (1985). Conflict and local mobilization: The Alta hydropower Project. *Acta Sociologica*, 28(4), 317–335.
- Arslan, C. (2005). *Kişilerarası çatışma çözme ve problem çözme yaklaşımlarının yüklem karmaşıklığı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Avtur, S. (2014). Baraj politikalarına karşı toplumsal tepkiler: Hindistan ve Türkiye'deki toplumsal hareketlerin karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(1), 281–298.
- Basım, H. N. ve Şeşen, H. (2006). Kontrol odağının çalışanların nezaket ve yardım etme davranışlarına etkisi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 159–168.
- Battle, E. S. ve Rotter, J. B. (1963). Children's feelings of personal control as related to social class and ethnic group. *Journal of Personality*, 31(4), 482–490.
- Buluş, M. (2011). Goal orientations, locus of control and academic achievement of prospective teachers: An individual differences perspective. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(2), 540–546.
- Çelikkaleli, Ö. (2010). *Ergenlerin yetkinlik inançları ile depresyon, benlik saygısı, iç-dış kontrol odağı, sürekli öfke ve öfke ifade biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'ın iç-dış kontrol odağı ölçeği (ridkoö)nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 10–15.
- Dunlap, R. E. ve Van Liere, K. D. (1984). Commitment to the dominant social paradigm and concern for environmental quality. *Social Science Quarterly*, 65, 1013–1028.
- Erder, N. (1999). *Türkiye'de siyasi parti seçmenleri ve toplum düzeni*. Ankara: TÜSES Yayınları.
- Fast, L. A., Reimer, H. M. ve Funder, D. C. (2007). The social behavior and reputation of the attributionally complex. *Journal of Research in Personality*, 42(2008), 208–222.
- Feinberg, M. ve Willer, R. 2011. "Apocalypse soon? Dire messages reduce belief in global warming by contradicting just world beliefs." *Psychological Science*, 22, 34–38.
- Feygina, I., Goldsmith, R. E. ve Jost, J. N. (2010). System justification and the disruption of environmental goal-setting: A self-regulatory perspective. In R. Hassin, K. Ochsens ve Y. Trope, (Eds.), *Self Control in Society, Mind, and Brain*. New York: Oxford University Press.
- Feygina, I., Jost, J. N. ve Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global warming, and the possibility of "system-sanctioned change". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(3), 326–338.

- Fielding, K. S. ve Head, B. W. (2012). Determinants of young Australians' environmental actions: The role of responsibility attributions, locus of control, knowledge and attitudes, *Environmental Education Research*, 18(2), 171–186.
- Fletcher, G. J. O., Danilovics, P., Fernandez, G., Peterson, D. ve Reeder, G. D. (1986). Attributional complexity: An individual differences measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(4), 875–884.
- Fletcher, G. J. O., Reeder, G. D. ve Bull, V. (1990). Bias and accuracy in attitude attribution: The role of attributional complexity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 26(4), 275–288.
- Fletcher, G. J. O., Rosanowski, J., Rhodes, G. ve Lange, C. (1992). Accuracy and speed of causal processing: Experts versus novices in social judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 28(4), 320–338.
- Foels, R. ve Reid, L. D. (2010). Gender differences in social dominance orientation: The role of cognitive complexity. *Sex Roles*, 62, 684–692.
- Funder, D. C. ve Fast, L. A. (2010). Personality in social psychology. In D. Gilbert ve S. Fiske (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th. ed.) (668–697). New York: Wiley.
- Gambro, J. S. ve Switzky, H. N. (1992). Locus of control as a motivational determinant of environmental knowledge in high school. *The Annual Meeting of The International Association For Cognitive Education*. Washington, D. C.: Educational Resources Information Center.
- Georgoudi, M. (1983). Causal attributions: Perceived dimensions of causality and chance. *Educational and Psychological Measurement*, 43, 403–417.
- Georgoudi, M. (1985). Dialectics in attribution research: A reevaluation of the dispositional-situational causal dichotomy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(6), 1678–1691.
- Gore, P. M. ve Rotter, J. B. (1963). A personality correlate of social action. *Journal of Personality*, 31(1), 58–64.
- Gökdemir, M., Kömürcü, M. İ. ve Evcimen, T. U. (2012). Türkiye'de hidroelektrik enerji ve HES uygulamalarına genel bakış. İMO Su Yapıları Kurulu.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35(7), 603–618.
- Güldü, Ö. (1998). *Aşırı uçlarda siyasal tutumlara sahip üniversite öğrencilerinin bazı psikolojik değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürşimşek, I. ve Göregenli, M. (2005). Humanistic attitudes, values, system justification, and control beliefs in a Turkish sample. *Social Behavior and Personality*, 34(7), 747–758.
- Hasta, D. (2002). *Yetkeci kişilik ve bilişsel karmaşıklık düzeyi ile siyasal ideoloji arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Henry, P. J. ve Saul, A. (2006). The development of system justification in the developing world. *Social Justice Research*, 19(3), 365–378.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Huebner, R. B. ve Lipsey, M. W. (1981). The relationship of three measures of locus of control to environmental activism. *Basic and Applied Social Psychology*, 2(1), 45–58.
- International Hydropower Association (IHA) (2003). *The role of hydropower in sustainable energy*. IHA White Paper.
- Işık, R. (2008). *The predictors of undenstanding of honor and attitudes toward honor related violence: Ambivalent sexism and system justification*. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi.
- Inglehart, R. (1985). New perspectives on value change. *Comparative Political Studies*, 17(4), 485–453.
- Joireman, J. (2004). Relationships between attributional complexity and empathy. *Individual Differences Research*, 2(3), 197–202.
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (2004). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *Political Psychology*, 391–419.
- Jost, J. T., Banaji, M. R. ve Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 6, 881–919.
- Jost, J. T. ve Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(3), 293–305.
- Jost, J. T., Chaikalis-Petritsis, V., Abrams, D., Sidanius, J., van der Toorn, J. ve Bratt, C. (2011). Why men (and women) do and don't rebel: Effects of system justification on willingness to protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 197–208.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. (2003) Political conservatism as motivated social cognition *Psychologica Bulletin*, 129, 339–375.
- Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system justifying ideologies. *American Psychological Association*, 14(5), 260–265.

- Jost, J. T., Ledgerwood, A. ve Hardin, C. H. (2009). Shared reality and the relational underpinnings of system-justifying beliefs. *Psicologia Politica*, 39, 55–74.
- Jost, J. T., Napier, J. L., Thorisdottir, H; Gosling, S. D., Palfai, T. F. ve Ostafin, B. (2007). Are needs to manage uncertainty and threat associated with political conservatism or ideological extremity? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 989–1007.
- Karaçay, G. (2011). *İşsiz bireylerde yaşam doyumu: Eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kay, A. C., Czaplinski, S. ve Jost, J. T. (2009). Left-right ideological differences in system justification following exposure to complementary versus non-complementary stereotype exemplars. *European Journal of Social Psychology*, 39, 290–298.
- Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effect of “poor but happy” and “poor but honest” stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823–837.
- Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239–260.
- Laurin, K., Kay, A. C. ve Shepherd S. (2011). Self-stereotyping as a route to system justification. *Social Cognition*, 29(2), 360–375.
- Marım, G. ve Güler, I. (2009, Aralık). *Hidroelektrik santraller; enerji ve su hakkı*. TMMOB VII. Enerji Sempozyumu, Türkiye.
- McCarty, J. A. ve Shrum, L. J. (2001). The influence of individualism, collectivism, and locus of control on environmental beliefs and behavior. *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(1), 93–104.
- Narayanan, A. (2009). Resilience, metacognition and complexity. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35, 112–118.
- Nasser, R. ve Abouchedid, K. (2006). Locus of control and the attribution for poverty: Comparing Lebanese and south African university students. *Social Behavior and Personality*, 34(7), 777–796.
- Paker, K. O. (2004). Bireysel bir farklılık olarak atf karmaşıklığı: Kavramsal analiz ve ölçek uyarlaması. *Psikoloji Çalışmaları*, 24, 1–24.
- Peterson, B. E., Doty, R. M. ve Winter, D. G. (1993). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(2), 174–184.
- Phelan, J. E. ve Rudman, L. A. (2011). System justification beliefs, affirmative action, and resistance to equal opportunity organizations. *Social Cognition*, 29(3), 376–390.
- Rankin, L. E., Jost, J. T. ve Waksalak, C. J. (2009). System justification and the meaning of life: Are the existential benefits of ideology distributed unequally across racial groups. *Social Justice Research*, 22, 312–333.
- Rotter, J. B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology* (3rd. Edition). New York: Prentice-Hall.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies of internal versus external control of reinforcements. *Psychological Monographs*, 80(1), 609.
- Rubinstein, G. (1997). Authoritarianism, political ideology, and religiosity among students of different faculties. *The Journal of Social Psychology*, 137(5), 559–567.
- Schultz, W. P. ve Stone, F. W. (1994). Authoritarianism and attitudes toward the environment. *Environment and Behaviour*, 26(1), 25–37.
- Shepherd, S. ve Kay, A. C. (2012). On the perpetuation of ignorance: System dependence, system justification, and the motivated avoidance of sociopolitical information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 264–280.
- Shukla, A. K. ve Vishwakarma, S. K. (2009). *Environmental impact assessment of outlived Matatila Power Plant*. International Conference on Energy and Environment, Taj Chandigarh, Chandigarh INDIA: EnviroEnergy.
- Van der Toorn, J., Berkics, M. ve Jost, J. T. (2010). System justification, satisfaction, and perceptions of fairness and typicality at work: A cross-system comparison involving the U.S. and Hungary. *Social Justice Research*, 23, 189–210.
- Van Haaften, E. H. ve Van de Vijver, F. J. (1999). Dealing with extreme environmental degradation: Stress and marginalization of Sahel dwellers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34(7), 376–382.
- Yıldırım, N. (2010). *Sivil Toplum Kuruluşu Gönüllülerinin Adil Dünya İnançları, Sosyal Başkanlık Yönelimleri Ve Sistemi Meşru Algılama Düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.